

Aurelija Gritėnienė

Lietuvių kalbos institutas
Vilnius

**Liaudiški augalų
vardai šiuolaikinėje
vaikų prozoje**

Tarmė ir grožinė kūryba

- Geras rašytojas, ypač rašas apie kaimo aplinką bei gyvenimą, beveik visada remiasi savo gimtąja tarme. Daugumas rašo vienos tarmės pagrindu – jeigu tą pagrindą išmuši iš po kojų, tai iš rašytojo stiliaus neliktų beveik nieko (Girdenis 2001: 463).
- Skaitant literatūros klasiko knygą dažniausiai gana lengva pasakyti, kurios tarmės atstovas yra jos autorius.

Tiriamoji medžiaga

- Pačios naujausios vaikų prozos knygos, išleistos nuo 2000 metų iki šių dienų.
- Tyrimo objektu pasirinkta viena leksinė semantinė grupė – augalų vardai.
- Domėtasi tik tais fitonimais, kurie kuo nors skiriasi nuo mokslinių pavadinimų.
- Tokių augalų vardų rasta 43 autorių 74 kūrinuose.

Šaltiniai

- S. Ach. 2006 – Ach Sigutė. *Ambrozijus pradeda pirmas*. Vilnius: Nieko rimto, 2006.
- S. Ach. 2002 – Ach Sigutė. *Šuo Ambrozijus, katinėlis Purkius ir angelo kelionė namo*. Vilnius: Nieko rimto, 2002.
- O. Bal. – Gilanda (Onė Baliukonė). *Kopų karalienė*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.
- G. Ber. 2009 – Beresnevičius Gintaras. *Kaukų šeimynėlė*. Vilnius: Nieko rimto, 2009.
- G. Ber. 2007 – Beresnevičius Gintaras. *Kaukučiai ir varinis šernas*. Vilnius: Nieko rimto, 2007.
- R. Čern. – Černiauskas Rimantas. *Slieko pasaka*. Vilnius: Versus auresus, 2007.
- R. Gram. – Grambaitė Rasa. *Mėtų arbata*. Vilnius: Sirokas, 2005.
- D. Grig. – Grigaliūnienė Danutė. *Varlės nepatars*. Kaišiadorys: Printėja, 2012.
- L. Gut. 2002 – Gutauskas Leonardas. *Paskutinė Čepkelių ragana*. Vilnius: Mažasis Vyturys, 2002.
- L. Gut. 2012 – Gutauskas Leonardas. *Senojo bokšto gyventojai*. Antroji knyga. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012.
- O. Jaut. 20091 – Jautakė Ona. *Gimtadienis su žvirbliu*. Vilnius: Nieko rimto, 2009.
- O. Jaut. 20092 – Jautakė Ona. *Kai aš buvau Kleo*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2009.
- O. Jaut. 2004 – Jautakienė Ona. *Katino Felicijono pasakos*. Vilnius: Gairės, 2004.
- O. Jaut. 20093 – Jautakė Ona. *Ponia Pelargonija*. Vilnius: Kronta, 2009.
- O. Jaut. 2006 – Jautakė Ona. *Rožiniai debesėliai*. Vilnius: Žuvėdra, 2006.
- R. Jon. – Joni Rasa. *Žvaigždėtasis Arkliukas ir Meškiukas Panda*. Vilnius: Kronta, 2010.
- M. Jon. – Jonutis Marius. *Slibinas Jurgis ir kitos istorijos*. Vilnius: Tyto alba, 2010.
- P. Juod. 2008 – Juodišius Paulius. *Mažosios Laumiuko žinios*. Vilnius: Nieko rimto, 2008.
- P. Juod. 2012 – Juodišius Paulius. *Penktadieniais apelsinus sapnuoti draudžiama*. Vilnius: Nieko rimto, 2012.
- P. Juod. 2009 – Juodišius Paulius. *Puškutis ir žaliojo rutuliuko paslaptis*. Vilnius: Kronta, 2009.
- R. Juod. – Juodvalkis Rimantas. *Dviratis be vieno rato*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.
- K. Kasp. 2008 – Kasparavičius Kęstutis. *Kiškis Morkus Didysis*. Vilnius: Nieko rimto, 2008.
- L. Kav. – Kavolė Loreta. *Žiogo ir Skaičiuotojo nuotykių*. Vilnius: Nieko rimto, 2007.
- N. Kep. – Kepenienė Nijolė. *Skriek vaivorykštės karusele*. Klaipėda: Klaipėdos rytas, 2000.
- A. Kras. – Krasauskas Alfonsas. *Istorija apie Pasiutėlį Tauriaką*. Rokiškis: I. Skripkos individuali įmonė. 2005.
- S. Kruop. – Kruopis Sigitas. *Miglių mergaitė*. Vilnius: Vaga, 2007.
- V. Land. 20101 – Landsbergis Vytautas V. *Angelių pasakos*. Vilnius: Dominicus Lituanus, 2010.
- V. Land. 2004 – Landsbergis Vytautas V. *Arklio Dominyko meilė*. Vilnius: Nieko rimto, 2004.
- V. Land. 2009 – Landsbergis Vytautas V. *Arklio Dominyko kelionė į žvaigždes*. Antroji knyga apie arklių Dominyką ir jo svajonių Rugiagėlę. Vilnius: Dominicus Lituanus, 2009.
- V. Land. 2011 – Landsbergis Vytautas V. *Kiškis Pranciškus Be abeio*. Vilnius: Dominicus Lituanus, 2011.

Šaltiniai

- B. Luk. – Lukošiuūtė Bernadeta. *Kai šalia Teta Beta*. Vilnius: Tyto alba, 2011.
- O. Mat. – Matuzaitė Ona. *Konvalijos*. Vilnius: Valgra, 2001.
- E. Mil. – Milaševičiūtė Edita. *Sūrūs įspūdžiai*. Vilnius: Alma littera, 2009.
- G. Mork. 2008 – Morkūnas Gendrutis. *Blusyno pasakojimai*. Vilnius: Nieko rimto, 2008.
- G. Mork. 2007 – Morkūnas Gendrutis. *Grįžimo istorija*. Vilnius: Nieko rimto, 2007.
- G. Mork. 2010 – Morkūnas Gendrutis. *Iš nuomšiko gyvenimo*. Vilnius: Nieko rimto, 2010.
- J. Nav. – Navakauskienė Janina. *Gamtininko pasakos*. Kaunas: Lietuvos nepriklausomų rašytojų sąjunga, 2002.
- I. Nek. – Nekrošiūtė-Daukšienė Imandra. *Monika ir moneta*. Vilnius: Alka, 2001.
- V. Pal. 2013 – Palčinskaitė Violeta, Saja Kazys. *Dėmesio! Žiūrėk į mane*. Vilnius: Alma littera, 2013.
- V. Pal. 2011 – Palčinskaitė Violeta. *Muzika troliai*. Vilnius: Nieko rimto, 2011.
- A. Piv. – Pivoras Antanas. *Vilkas ant dviračio*. Utena: Utenos spaustuvė, 2001.
- S. Poš. – Poškus Sigitas. *Vieną kartą*. Vilnius: Alma littera, 2009.
- V. Rač. 2007 – Račickas Vytautas. *Berniukai šoka breiką*. Vilnius: Vytautas Račickas, 2007.
- V. Rač. 2001 – Račickas Vytautas. *Nauji Zuikos nuotykių, arba Tikrasis džiaugsmas*. Vilnius: Vytautas Račickas, 2001.
- R. Sad. 2005 – Sadauskas Romas. *Karaliai ir mašalai*: dešimties pasakėlių vėrinys. Vilnius: Žaliosios girios, 2005.
- R. Sad. 2008 – Sadauskas Romas. *Šarangė varangė*. Vilnius: Versus Aureus, 2008.
- K. Saj. 2008 – Saja Kazys. *Kurio nieks nemylėjo*. Vilnius: Alma littera, 2008.
- K. Saj. 2010 – Saja Kazys. *Pasaka apie du karalius*. Vilnius: Vaga, 2010.
- K. Saj. 2009 – Saja Kazys. *Septyni miegantys broliai*. Vilnius: Alma littera, 2009.
- D. Skuol. – Skuolytė Daiva. *Merčiukas su Stepuku*. Kaunas: Aušra, 2001.
- R. Šer. 2008 – Šerelytė Renata. *Krakatukų brūzgynėlai*. Vilnius: Alma Littera, 2008.
- R. Šer. 20091 – Šerelytė Renata. *Krakatukų jūra*. Vilnius: Alma Littera, 2009.
- R. Šer. 2007 – Šerelytė Renata. *Krakatukų pievelė*. Vilnius: Alma Littera, 2007.
- R. Šer. 20092 – Šerelytė Renata. *Trenktukė, liūno vaikas*. Vilnius, Alma littera, 2009.
- U. Ul. 2010 – Uliūnė Urtė. *Kitokia svirplelio diena*. Vilnius: Nieko rimto, 2010.
- U. Ul. 2007 – Uliūnė Urtė. *Miegančios boružės*. Vilnius: Nieko rimto, 2007.
- D. Vait. 20061 – Vaitkevičiūtė Daiva. *Marius Pietaris ir Juodasis Bokštas*. Vilnius: Rosma, 2006.
- D. Vait. 2004 – Vaitkevičiūtė Daiva. *Marius Pietaris ir Burtų knyga*. Vilnius: Rosma, 2004.
- D. Vait. 20062 – Vaitkevičiūtė Daiva. *Trise prieš mafiją*. Panevėžys, Magilė, 2006.
- N. Vait. – Vaitkutė Neringa. *Vaivorykščių arkos*. Vilnius: Nieko rimto, 2013.
- V. Vėl. 2012 – Vėl Vilė. *Kaip mes išgarsėjome*. Vilnius: Metodika, 2012.
- V. Vėl. 2003 – Vėl Vilė. *Parašyk man iš Afrikos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2003.
- B. Vil. – Vilimaitė Bitė. *Mergaitės romanas*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2004.
- A. Zur. 2009 – Zurba Algimantas. *Daktaras Mauricijus. Gal pasaka, o gal ir ne*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2009.
- A. Zur. 2011 – Zurba Algimantas. *Mauricijus mokys gegutę perėti. Gal pasaka, o gal ir ne*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2011.
- A. Žied. – Žiedelis Apolinaras. *Senelio pasakojimai*. Vilnius: Gairės, 2009.
- V. Žil. – Žilinskaitė Vytautė. *Kintas*. Vilnius: Alma littera, 2006.

Liaudies šnekamojoje kalboje vartojami pavadinimai

- Vienažodžiai augalų genčių vardai: *arkliarūgštė* ‘rauktalapė rūgštynė’ (*Rumex crispus*), *batvinis* ‘runkelis’ (*Beta*), *ėglis* ‘kadagys’ (*Juniperus*), *epušė* ‘drebulė’ (*Populus tremula*), *erškėtrožė* ‘paprastasis erškėtis’ (*Rosa canina*), *ramunėlė* ‘vaistinė ramunė’ (*Matricaria recutita*), *trauklapis* ‘gyslotis’ (*Plantago*) ir kt.
- Dvižodžiai rūšiniai augalų vardai: *kokoso palmė* ‘riešutinis kokosas’ (*Cocos nucifera*), *mėlynoji eglė* ‘dygioji eglė’ (*Picea pungens*), *turkiškos pupelės* ‘raudonžiedė pupelė’ (*Phaseolus coccineus*) ir kt.

Grožiniuose tekstuose moksliniai pavadinimai keičiami

- Miškinis, dirvinis → laukinis: *laukinė aguona* ‘dirvinė aguona’ (*Papaver dubium*), *laukinė našlaitė* ‘dirvinė našlaitė’ (*Viola arvensis*), *laukinė obelis* ‘miškinė obelis’ (*Malus sylvestris*) ir pan.
- Sudurtinis pavadinimas → žodžių junginys: *kiškio kopūstai* ‘kiškiakopūstis’ (*Oxalis*).
- Paprastasis žodis (darybiškai neskaidomas) → dūrinys: *bananmedis* ‘bananas’ (*Musa*), *kaštonmedis* ‘kaštonas’ (*Aesculus*), *klevmedis* ‘klevas’ (*Acer*) ir pan.

Tarmiški pavadinimai

- Su nedėsningais šaknies balsių išvirtimais: *činčibieras* 'činčiberas' (*Strychnos*), *kupolis* 'kūpolis' (*Melampyrum*), *kadugys* 'kadagys' (*Juniperus*).
- Kita šaknis ar žodžių daryba: *astra* 'astras' (*Aster*), *čiobris* 'čiobrelis' (*Thymus*), *kruvinžolė* 'paprastoji kraujažolė' (*Achillea millefolium*), *morkas* 'morka' (*Daucus*), *obelė* 'obelis' (*Malus*), *spalgena* 'spanguolė' (*Oxycoccus*), *vištagėlė* 'puriena' (*Caltha*).
- Kita reikšmė: *broliukai* 'darželinė našlaitė' (*Viola wittrockiana*), *maurai* 'plūdena' (*Lemna*), *mirta* 'žiemė' (*Vinca*), *vynuogė* 'vynmedis' (*Vitis*).
- Frazeologiniai pavadinimai: *gegutės duona* 'raudonoji žiognagė' (*Geum rivale*), *zuikio [kiškio] rugiai* 'kiškio ašarėlės' (*Briza media*), *nakties karalienė* 'didžiažiedis naktenis' (*Selenicereus grandiflorus*).

Svetimybės

- *Bezdas* ‘alyvos’ (*Syringa*), *čemeryčios* ‘čemerys’ (*Veratrum*), *devyndrekis* ‘dvokiančioji ferula’ (*Ferula assa-foetida*), *edelveisas* ‘liūtpėdė’ (*Leontopodium*), *irisas* ‘vilkdalgis’ (*Iris*), *kaštanas* ‘kaštonas’ (*Aesculus*), *konvalija* ‘pakalnutė’ (*Convallaria*).
- Svetimybės vaikų prozos kūrinuose dažniausiai paaiškinamos, dažnai nurodomi bendrinėje kalboje vartojami atitikmenys: *Bezdukai patys išsiritą iš alyvų: jaunėliai išlenda iš po alyvų šaknų ir toliau gyveną alyvose. Todėl kažkas ir praminė juos bezdukais. Mat seniau alyvos bezdais buvo vadinamos* (G. Beresnevičius).

Autorių komentarai, paaiškinimai

- *Auginantys aitvarus neišvengiamai apsirgdavo sruvanosiu. Tai buvo bjauri liga. Pro nosį tekėdavo skystis, panašus į kraują, todėl reikėdavo kasdien išgerti po šaukštelį kruvinžolės ekstrakto (D. Vaitkevičiūtė).*
- *Šis žiedas juos [indėnus] nustebino kaip tave, nykštuk, ir jie davė jam Nakties karalienės vardą. <...> jie [žiedai] žydi vos valandą iki vidurnakčio ir vos valandą po vidurio nakties. Užgęsta taip pat staiga, kaip ir pražysta. <...> Ši gėlė Nakties karalienė pražysta vieną vienintelį kartą vienintelę naktį (L. Gutauskas).*

Kontekstas

- *Beje, purienas mūsų kaime vištagėlėmis vadina* (D. Grigaliūnienė).
- *Beje, mano gimtinėje pakalnutės vadinome konvalijomis* (B. Lukošiuotė).
- *Ko tik mes, pokario kaimo vaikai, nevalgydavome! Vaikiškam organizmui, pasiilgusiam vitaminų, tiko viskas. Liepos pumpurai, „gegutės duona“, garšvos, baltųjų dilgėlių medus ir – rūgštynės, rūgštynės* (S. Kruopis).
- *Vaikai apsidairė ir pamatė Arą tupinčią po obele, kaip tarmiškai sakė Aušrinė* (v. Vėl).

Augalų vardai → tikriniai žodžiai

- Vietovės: *Krakatukai, Palendrio sodžius, Žibučių alėja.*
- Veikėjų vardai: *vaistininkas Alijošius, mokytoja Žibutė Naujikaitė, kamanė Dilgė, laumžirgis Cikorijus, raganiūkštė Dilgytė, raganius Lobesylas Atgirys, bajoras Užalas, liūtažiurkė Raskila, nuotykiautoja Idgrasilė Druskažolė.*

Liaudiški fitonimai kitose kalbose

- *Netoli namo pailgais geltonais žiedais žydėjo medis, panašus į mūsų akaciją, čia [Norvegijoje] vadinamas auksiniu lietumi (V. Palčinskaitė).*
- *Anglai pataisą vadina bėgančia pušele <...> vokiečiai našlaitę vadina pamote. Lenkai našlaites vadina broliukais <...> Mums gerai pažįstamą visur augantį gyslotį pastabūs Amerikos indėnai vadino Baltojo Pėda (B. Lukošūtė).*

Apibendrinimas

- Daugiau liaudiškų augalų vardų rasta vyresnės kartos autorių kūryboje.
- Reikšmės turi pasirinkta kūrinio tema.
- Liaudiški fitonimai pagyvina kūrinių stilių, suteikia jam nacionalinės specifikos bruožų, plečia vaikų žodyną, turtina kalbą ir skatina skaitytojus geriau pažinti tikrovę.